

Centrul pentru Jurnalism Independent

STIMULAREA GÂNDIRII CRITICE A JURNALIȘTILOR

- Dileme etice și editoriale -

STUDII DE CAZ DIN PRESA ROMÂNEASCĂ

1. Președintele Băsescu și telefonul confiscat

Proiect finanțat de:

**Ambasada Regatului Țărilor de Jos
- prin programul MATRA -**

Ambasada Statelor Unite ale Americii

București
2007

Aceasta broșură a fost realizată în cadrul proiectului **Stimularea Gândirii Critice a Jurnaliștilor**, coordonat de **Centrul pentru Jurnalism Independent** și finanțat de **Ambasada Regatului Țărilor de Jos prin programul MATRA** și de **Ambasada Statelor Unite ale Americii**. Scopul proiectului a fost de a stimula dezbaterile critice atât în procesul de predare a eticii în școlile de jurnalism, cât și în redacții, ca parte a procesului de decizie editorială. Astfel, regulile deontologice își vor regăsi reflectarea firească în conținutul produsului jurnalistic și nu vor mai fi privite ca simple elemente de teorie a presei.

Cele 9 broșuri editate în proiect le propun spre dezbateri studenților, jurnaliștilor și celor interesați de etica jurnalistică mai multe cazuri culese din presa românească. Cazurile sunt grupate pe teme.

Demersul nostru nu își propune să critice un ziar, o televiziune sau un ziarist anume. Cazurile au fost alese pentru valoarea lor de exemplu și pentru că ofereau un context foarte bun pentru a discuta o anumită problemă etică și implicațiile ei editoriale. Suntem convinși că multe alte exemple pot fi identificate și îi îndemnăm pe cei care folosesc aceste broșuri ca instrument de lucru să nu ezite să le menționeze și să le dezbată public.

Abordarea noastră este una dilematică – lăsăm intenționat fără răspuns întrebările etice pe care le ridicăm -, dar este și una critică de multe ori - nu ne ferim să exprimăm opinii față de comportamentele jurnalistice pe care le invocăm. Vă invităm să faceți același lucru când citiți aceste broșuri. Fiți și dilematici și critici și exprimați-vă opiniile proprii.

Autori:
Liana Ganea
Alexandru Brăduț Ulanu

Coordonator editorial:
Ioana Avădani

Coordonator de proiect:
Mihaela Danga

Mulțumiri: Ștefan Căndea, Gabi Dobre, Dan Mihai, Cătălin Tolontan

© **Centrul pentru Jurnalism Independent**
Adresa: Bvd-ul Regina Elisabeta nr 32 (52), etaj 1
sector 5
București, România
Tel./Fax: 021-311 13 75
www.cji.ro

Expunerea temei:

Cazul acoperă în același timp mai multe teme legate de etica presei, între care interesul public versus protejarea vieții private; protejarea grupurilor defavorizate și incitarea la ură și discriminare rasială.

Faptele:

În ziua referendumului pentru demiterea președintelui Traian Băsescu¹, acesta anunță presa că se va duce la cumpărături. Jurnaliștii îl localizează în magazinul de tip cash&carry Selgros, iar o jurnalistă de la *Antena 1* este foarte insistentă cu întrebările, ceea ce sfârșește prin a-l irita pe președinte. Pentru că în incinta magazinului nu se poate filma, jurnalista folosește un telefon mobil. La un moment dat, la ieșirea din magazin, președintele i se adresează cu apelativul "Păsărică" și o întreabă, zâmbind, dar vizibil nervos, dacă nu are altceva mai bun de făcut decât să-l hărțuiască. În cele din urmă, Băsescu îi smulge telefonul din mână și îi spune că i-l va înapoia a doua zi, fără să țină cont de protestele ziaristei, care îl acuză că i-a furat aparatul. După ce recuperează telefonul, cei de la *Antena 1* descoperă că președintele îl lăsase deschis, în buzunar, astfel încât se poate auzi cum, în intimitatea autoturismului personal, într-o conversație cu soția sa, Băsescu o numește pe ziaristă "țigancă împutită". Publicul va putea afla apoi, din presă, toate aceste amănunte. Clubul Român de Presă condamnă fapta și solicită mass media să boicoteze ceremonia de reinstalare a președintelui la Cotroceni, iar Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării îl sancționează pe Traian Băsescu pentru expresia rasistă.

¹ 19 mai 2007.

Probleme etice:

Discuțiile pe marginea acestui caz au punctat, de regulă, comportamentul președintelui, pe care unii observatori l-au acuzat pentru trei lucruri: apelativul "păsărică" ar reprezenta o demonstrație de misoginism și dispreț; gestul confiscării telefonului ar fi nepotrivit pentru un președinte de țară și ar încuraja, totodată, comportamente violente la adresa jurnaliștilor; limbajul utilizat la adresa jurnalistei ar trăda sentimente rasiste și ar perpetua și încuraja stereotipurile negative la adresa romilor.

Cum lucrarea de față își propune să ia în discuție comportamentul jurnaliștilor, iar nu al oficialităților, vom încerca să mutăm accentul pe acțiunile presei în acest caz. Aceasta nu înseamnă că găsim circumstanțe atenuante pentru comportamentul lui Traian Băsescu; autorii acestei lucrări consideră că mai sus amintitele critici la adresa acestuia sunt justificate.

Revenind la comportamentul presei, există cel puțin câteva aspecte care merită discutate. Unele dintre ele au fost ocazional dezbătute, altele au fost trecute cu vederea până în prezent.

Privind cazul cronologic, prima acuză ce s-ar putea aduce jurnaliștilor este faptul că l-au urmărit pe președinte la cumpărături, în condițiile în care Traian Băsescu se afla la Selgros în calitate de persoană particulară, în afara spațiului politic. În acel moment, el era încă suspendat din funcție, chiar dacă rezultatele referendumului (în favoarea sa) erau deja cunoscute.

Dilema este dacă jurnaliștii au sau nu dreptul de a încălca intimitatea persoanelor publice chiar și atunci când acestea nu se află în exercițiul funcției.

Argumentul principal care se poate aduce în favoarea jurnaliștilor care l-au urmat pe președinte la cumpărături este acela că au pus pe primul loc interesul public și dreptul cetățenilor la informare.

Codul Deontologic elaborat de Convenția Organizațiilor de Media² precizează:

"Toate acțiunile, omisiunile, gesturile și cuvintele demnitarilor, politicienilor și ale tuturor funcționarilor publici legate de exercitarea funcției lor sunt de interes public major. Viața privată a acestora este de interes public atunci când are relevanță pentru exercitarea funcției".

Chiar dacă se afla la cumpărături într-o calitate personală, Traian Băsescu era, mai ales în momentul respectiv, cea mai interesantă persoană privată din România și este de înțeles că jurnaliștii au încercat să arate publicului modul în care președintele se comporta într-o zi în care trecuse printr-una dintre cele mai mari încercări din cariera sa politică. Comportamentul persoanei Băsescu putea fi relevant pentru înțelegerea președintelui Băsescu. De altfel, persoanele aflate în astfel de funcții își asumă și limitarea la minimum a intimității, din moment ce au ales cu bună știință o carieră supusă permanent atenției publice.

În plus, anumiți jurnaliști au arătat, ulterior, că echipa președintelui informase presa cu privire la excursia lui Băsescu și președintele însuși răspunsese ziaristilor, ceva mai devreme, în aceeași zi, că merge la cumpărături.

Pe de altă parte, jurnalista de la *Antena 1* a mers mai departe și, confruntată cu interdicția de a filma într-un spațiu privat, și-a folosit telefonul cu cameră pentru a-l înregistra pe președinte. Dincolo de aspectele legale privind încălcarea unui regulament de conduită ce acționa în cadrul unei proprietăți

² www.cji.ro

private, faptul că jurnalista în cauză a apelat la un mijloc alternativ de video înregistrare reprezintă doar pasul următor în încercarea de a urmări ceea ce făcea președintele la cumpărături. Filmând cu telefonul în condițiile în care clienților obișnuiți ai magazinului le este interzis să ia imagini în respectivul spațiu, jurnalistul s-ar putea face vinovat, din punct de vedere etic, și de abuzul de statut.

Jurnalista nu a folosit camere sau microfoane ascunse, însă se poate argumenta că a apelat la un mijloc mai puțin convențional de înregistrare și că președintele nu putea ști cu certitudine dacă este filmat în scopul difuzării pe post a unor imagini.

Potrivit regulilor de conduită, jurnaliștii pot folosi mijloace alternative de înregistrare, dar nu trebuie să se facă abuz de acest lucru. Mai exact, filmarea cu camera ascunsă sau înregistrarea pe reportofon fără a anunța acea persoană că este înregistrată se pot face cu condiția ca un alt mod de colectare a informațiilor să nu fi fost posibil, subiectul să fie de interes public iar folosirea mijloacelor neconvenționale să fie comunicată publicului atunci când se difuzează materialul.

Un alt moment discutabil în privința modului în care presa a tratat cazul se referă la atitudinea jurnalistei de la *Antena 1* în timp ce pune întrebări președintelui. Inițial, aceasta părea să-i adreseze lui Traian Băsescu întrebări care ar fi putut creiona un material mai degrabă ușurel, de interes uman, despre modul în care își va petrece seara un președinte ce abia a fost supus unui test privind viitorul său politic. Însă la un moment dat insistența jurnalistei a mers dincolo de întrebările informative și a trecut către cele provocatoare. Cu alte cuvinte, gazetarul nu urmărea să obțină informații, ci reacții. De exemplu, după ce, la o întrebare privind o carte pe care o cumpărase, Traian Băsescu a arătat un volum de Radu Paraschivescu, jurnalista a urmat: "N-ați citit-o până acum?". O altă întrebare a fost, de fapt, o observație: "Cam multe cumpărături".

Problema care se pune aici se referă la scopul întrebărilor adresate de jurnaliști. În ce condiții este justificată renunțarea la întrebările care produc informații?

Fără îndoială, jurnaliștii apelează uneori la tehnici de interviu mai puțin convenționale, mai ales atunci când doresc să scoată la iveală amănunte pe care sursele nu le-ar divulga în mod normal. Adresarea unor întrebări care să irite deliberat sursa o poate face pe aceasta să scape informații prețioase.

Pe de altă parte, împrejurările descrise mai sus cu greu ar putea justifica astfel de tehnici de interogare. Agresivitatea jurnalistei nu a părut a avea drept scop obținerea de informații. Întrebările conțineau judecăți de valoare și chiar insulte implicite, ceea ce poate duce cu gândul la tendențiozitate. Pe de altă parte, s-ar putea argumenta, la limită, că, prin atitudinea provocatoare, jurnalista a încercat să scoată la iveală o anumită latură a personalității președintelui.

În continuare, președintele i-a cerut jurnalistei, folosindu-se la un moment dat de un apelativ depreciativ, necuviincios, să înceteze. Cu toate acestea, gazetarul a continuat cu întrebările.

Problema care apare aici este dacă jurnalistul trebuie să se conformeze atunci când un subiect îi cere să oprească întrebările. Într-un asemenea caz, unii ar putea face distincție între contexte, argumentând că este important dacă lucrurile se petrec în spațiul privat sau în cel public.

Una dintre regulile profesiei cere jurnalistului să ceară și să obțină consimțământul interlocutorului atunci când se documentează. Totuși, nimic nu-l împiedică pe jurnalist să insiste, atunci când este refuzat. De multe ori, cei abordați astfel se lasă convinși până la urmă să dea o declarație. De asemenea, ar fi un nonsens ca jurnalistul să accepte cu seninătate întreruperea unilaterală a unui dialog de fiecare

dată când sursa se simte incomodată. Pe de altă parte, refuzul de a accepta un refuz nu este justificat în orice condiții. În cazul pe care îl discutăm, trebuie să avem în vedere faptul că nu era vorba de informații de interes public și să ținem seama de faptul că situația depășise deja un punct critic. În aceste condiții, insistența gazetarului pare greu justificabilă.

Un alt moment semnificativ pentru comportamentul presei este decizia postului *Antena 1* de a face publică înregistrarea de pe telefonul mobil confiscat de președinte, în care acesta făcea o remarcă rasistă la adresa jurnalistei care îl iritase.

Fiind vorba de o înregistrare privată, este de văzut dacă și în ce condiții postul avea dreptul să o difuzeze.

Pe de o parte, Traian Băsescu face acea remarcă în intimitatea familiei, iar presa nu ar fi avut, în mod normal, acces la discuția dintre președinte și soția sa.

Pe de altă parte, atât condițiile în care a fost făcută înregistrarea, cât și conținutul discuției sunt speciale. Două argumente vin în sprijinul deciziei jurnaliștilor: în primul rând, poate fi invocat interesul public. Chiar dacă reprezintă o încălcare a intimității, difuzarea înregistrării e justificată de faptul că ea dezvăluie o atitudine aparent neconformă cu statutul de președinte. Remarca șefului statului poate fi relevantă pentru atitudinea sa față de o importantă minoritate națională. În al doilea rând, prin faptul că se înregistrează singur, chiar dacă involuntar, pe aparatul confiscat de la un jurnalist și înapoiat apoi instituției de presă din care face parte acesta, se poate spune că președintele anulează, practic, condiția de intimitate.

Alte probleme deontologice apar în modul în care presa relatează succesiunea de întâmplări. Un element care a rămas nediscutat cu ocazia dezbaterilor pe marginea cazului este reluarea în presă a sintagmei rasiste folosite de președinte.

Majoritatea instituțiilor de presă au citat expresia întocmai. Au fost, însă, și instituții mass media care au ales să nu citeze direct. *BBC*, secția română, a descris vorbele președintelui drept o "remarcă presupus rasistă", fără să amintească, însă, sintagma ca atare.

Codul etic amintit și mai sus prevede următoarele:

"2.1.5. Jurnalistul este dator să nu discrimineze nici o persoană pe motive de rasă, etnie, religie, sex, vârstă, orientare sexuală ori dizabilități și să nu instige la ură și violență atunci când relatează fapte sau își exprimă opiniile."

Este reluarea unor expresii insultătoare, rasiste, șovine sau incitatoare la ură echivalentă cu perpetuarea și promovarea respectivului act discriminatoriu? În ce măsură ascunderea unor asemenea manifestări încalcă dreptul cetățenilor la informație?

Alegând să nu transmită mai departe expresia utilizată de președinte, *BBC* a acționat împotriva promovării unei atitudini discriminatorii. Pe de altă parte, instituțiile de presă care au reluat sintagma pot aduce ca argument faptul că în acest fel și-au urmat menirea, aceea de a informa complet. De asemenea, faptul că citezi o sintagmă nu înseamnă neapărat că o și susții.

Același argument a fost adus de instituțiile de presă care au ales să nu respecte boicotul cerut de Clubul Român de Presă asupra ceremoniei reînălării lui Traian Băsescu la Cotroceni. Deși multe instituții media nu au transmis sau relatat ceremonia, cele care au făcut-o au susținut că, deși nu sunt de acord cu faptele președintelui, consideră că dreptul publicului la informare este mai presus de aceasta.

În capitolul privind rolul jurnalistului, codul deontologic al Convenției Organizațiilor de Media precizează:

"1.1. Jurnalistul este dator să exercite dreptul inviolabil la libera exprimare în virtutea dreptului publicului de a fi informat."

Răspundeți temelor și întrebărilor de mai jos și argumentați:

1. Ziarista a procedat corect filmându-l pe președinte cu telefonul în interiorul magazinului?
2. Atitudinea și întrebările ziaristei au fost corecte din punct de vedere deontologic?
3. Credeți că e justificată decizia instituției de presă de a face public pasajul înregistrat în autoturismul președintelui?
4. Care credeți că ar fi trebuit să fie răspunsul mass media la solicitarea de boicot a Clubului Român de Presă?
5. Cum comentați faptul că o instituție de presă precum *BBC* a ales să nu folosească sintagma 'țigancă împutită' atunci când a relatat cazul?